

UO‘K: 821.512.133.09-393+821.111.09-393

Djalaletdinova Fotima Tadjitdinovna- o‘qituvchi*Alfraganus Universiteti (Toshkent, O‘zbekiston)**fotima.djalaletdinova88@gmail.com**tel: +998972662105**<https://orcid.org/0009-0003-7598-653X>*

O‘ZBEK VA YEVROPA MASALCHILIGIDA ALLEGORIYA VA DIDAKTIK OBRAZLAR POETIKASI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya va didaktik obrazlarning poetik xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi masal janrining turli milliy adabiyotlarda shakllanishi va taraqqiyoti jarayonida allegorik obrazlarning inson xarakteri, ijtimoiy munosabatlar hamda axloqiy-estetik qadriyatlarni ifodalashdagi o‘ziga xos poetik funksiyalarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlar hamda didaktik konsepsiyaning badiiy ifodalanish xususiyatlarini qiyosiy-tipologik asosda ochib berishdan iborat. Tadqiqot materiali sifatida antik yunon adabiyotining klassik vakili Ezop masallari, fransuz masalchiligida Jan de Lafonten ijodi hamda o‘zbek adabiyotida Alisher Navoiy va Muhammadsharif Gulxaniy ijodiga oid namunalar, xususan, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari tanlandi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy, poetik tahlil va germenevtik metodlardan foydalanildi. Tahlil jarayonida allegorik obrazlarning tuzilishi va poetik funksiyasi, didaktik g‘oyaning ifodalanish usullari, obrazlar tizimi, kompozitsion yaxlitlik hamda badiiy xronotopning o‘ziga xos jihatlari qiyoslandi. Tadqiqot natijalari Ezop, Lafonten va Gulxaniy ijodida hayvonlar, qushlar va boshqa allegorik obrazlar vositasida insonning axloqiy-ijtimoiy qiyofasi ramziy tarzda ifodalanishini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, Yevropa masalchiligida allegoriyaning ijtimoiy munosabatlar va hokimiyat masallarini tanqidiy talqin etishdagi funksiyasi, o‘zbek masalchiligida esa xalqona tafakkur, milliy-madaniy qadriyatlar, ijtimoiy muammolar va axloqiy-didaktik g‘oyalarni ifodalashdagi xususiyatlari aniqlandi. Tadqiqot natijalari allegoriyaning masal poetikasida nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki didaktik va ijtimoiy-falsafiy mazmunni shakllantiruvchi muhim poetik mexanizm ekanligini asoslaydi. Mazkur xulosalar o‘zbek va Yevropa masalchiligi o‘rtasidagi tipologik o‘xshashliklar hamda milliy-madaniy farqlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: masal janri, allegoriya, didaktik obrazlar, poetika, obrazlilik, qiyosiy-tipologik tahlil, o‘zbek masalchiligi, Yevropa masalchiligi, mifopoetika, badiiy xronotop.

ПОЭТИКА АЛЛЕГОРИИ И ДИДАКТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ В УЗБЕКСКОЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ БАСЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье исследуются поэтические особенности аллегории и дидактических образов в узбекской и европейской басенной литературе с позиций сравнительно-типологического подхода. Актуальность исследования обусловлена необходимостью выявления специфики поэтических функций аллегорических образов в процессе формирования и развития жанра басни в различных национальных литературах, а также их роли в художественном выражении человеческого характера, социальных отношений и нравственно-эстетических ценностей. Цель исследования заключается в выявлении особенностей художественного воплощения аллегорических образов и дидактической концепции в узбекской и европейской басенной литературе на основе сравнительно-типологического анализа. Материалом исследования послужили басни Эзопа как классического представителя античной греческой литературы, творчество французского баснописца Жана де Лафонтена, а также произведения узбекской литературы, связанные с творчеством Алишера Навои и Мухаммад-шарифа Гульхания, в частности его произведение «Зарбулмасал». В работе применены сравнительно-типологический, историко-сравнительный, поэтический и герменевтический методы. В процессе анализа сопоставляются структура и поэтические функции аллегорических образов, способы выражения дидактической идеи, система персонажей, композиционная целостность и особенности художественного хронотопа. Результаты исследования показывают, что в произведениях Эзопа, Лафонтена и Гульхания посредством образов животных, птиц и других аллегорических персонажей символически раскрываются различные стороны человеческого характера и общественных отношений. При этом в европейской басенной традиции аллегория преимущественно используется для критического осмысления социальных отношений и власти, тогда как в узбекской басенной литературе она тесно связана с народным мировоззрением, национально-культурными ценностями, социальными проблемами и нравственно-дидактическими идеями. Установлено, что аллегория в поэтике басни выступает не только средством художественной образности, но и важным поэтическим механизмом формирования дидактического и социально-философского содержания. Полученные результаты позволяют выявить типологические сходства и национально-культурные различия узбекской и европейской басенной литературы.

Ключевые слова: жанр басни, аллегория, дидактические образы, поэтика, образность, сравнительно-типологический анализ, узбекская басенная литература, европейская басенная литература, мифопоэтика, художественный хронотоп.

THE POETICS OF ALLEGORY AND DIDACTIC IMAGES IN UZBEK AND EUROPEAN FABLE LITERATURE

Abstract. This article examines the poetic features of allegory and didactic images in Uzbek and European fable literature from a comparative-typological perspective. The relevance of the study is determined by the need to identify the specific poetic functions of allegorical images in the formation and development of the fable genre across different national literatures, as well as their role in representing human character, social relations, and moral-aesthetic values. The aim of the research is to identify the specific features of the artistic representation of allegorical images and the didactic concept in Uzbek and European fable literature through comparative-typological analysis. The research material includes the fables of Aesop as a classical representative of ancient Greek literature, the works of the French fabulist Jean de La Fontaine, and works of Uzbek literature associated with Alisher Navoiy and Muhammadsharif Gulkhani, particularly Gulkhani's "Zarbulmasal". The study employs comparative-typological, historical-comparative, poetic, and hermeneutic methods. The analysis focuses on the structure and poetic functions of allegorical images, the ways in which didactic ideas are expressed, the system of characters, compositional integrity, and the specific features of artistic chronotope. The results demonstrate that in the works of Aesop, La Fontaine, and Gulkhani, animals, birds, and other allegorical characters are used symbolically to reveal various aspects of human character and social relations. At the same time, allegory in European fable literature is predominantly employed as a means of critically representing social relations and systems of power, whereas in Uzbek fable literature it is closely connected with folk worldview, national and cultural values, social issues, and moral-didactic ideas. The study establishes that allegory in fable poetics functions not only as a means of artistic representation but also as an important poetic mechanism for shaping didactic and socio-philosophical content. The findings contribute to identifying the typological similarities and national-cultural differences between Uzbek and European fable literature and provide a basis for further comparative research into the poetics and imagery of the fable genre.

Key words: fable genre, allegory, didactic images, poetics, imagery, comparative-typological analysis, Uzbek fable literature, European fable literature, mythopoeics, artistic chronotope.

Kirish

Masal jahon adabiyotining eng qadimiy va barqaror janrlaridan biri bo'lib, insoniyatning axloqiy-estetik qarashlarini badiiy shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu janr antik davrda Ezop ijodi orqali shakllangan bo'lsa,

keyinchalik Yevropa adabiyotida Jan de Lafonten, o'zbek adabiyotida esa Alisher Navoiy va Muhammadsharif Gulxaniy ijodida yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Masallarda allegorik obrazlar vositasida inson xarakteri,

ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar ramziy tarzda aks ettiriladi.

Bugungi adabiyotshunoslikda masal poetikasini qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganish, xususan, o'zbek va Yevropa masalchiligidagi umumiy hamda milliy xususiyatlarni aniqlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot allegoriya va didaktik obrazlarning poetik funksiyalarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot maqsadi – o'zbek va Yevropa masalchiligidagi allegorik obrazlar hamda didaktik konsepsiyaning poetik xususiyatlarini qiyosiy-tipologik asosda aniqlash. Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek va Yevropa masalchiligi namunalari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa mazkur asarlardagi allegorik obrazlar, didaktik konsepsiya hamda ularning poetik funksiyalaridan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Masal janri nazariyasini anglash, avvalo, uning qadimgi adabiy-estetik tafakkur va janr haqidagi nazariy qarashlar bilan bog'liqligini ko'rsatishni taqozo etadi. Eng qadimgi antik yunon madaniyatida insonning voqelikni anglash, uni badiiy talqin qilish, mif, afsona, rivoyat va boshqa og'zaki ijod namunalarni yaratishga bo'lgan ehtiyoji adabiy janrlarning shakllanishi uchun muhim zamin yaratgan. Arastuning har bir janrni **“voqelik–harakat–kechinma”** uchligi bilan bog'liq holda talqin qilishi janrning ichki poetik tabiatini anglash uchun muhim nazariy asoslardan biridir[1]. Shu nuqtayi

nazardan, har qanday janrning tarixiy taraqqiyoti muayyan davrning ichki estetik va ma'naviy ehtiyojlari bilan bog'liq holda kechadi. Masal ham eng qadimiy janrlardan biri sifatida dastlab xalq og'zaki ijodi tarkibida shakllanib, keyinchalik yozma adabiyotga ko'chgan va turli milliy adabiyotlarda o'ziga xos poetik xususiyatlar bilan taraqqiy etgan.

Masal janri nazariyasi jahon adabiyotshunosligida Arastu, Fedr, Babriy kabi antik davr mutafakkirlari qarashlari bilan bog'liq holda shakllangan. Ezop masallari janrning klassik namunasi sifatida e'tirof etiladi. Yevropa adabiyotida Jan de Lafonten masal poetikasini yangi bosqichga olib chiqib, allegorik obrazlar orqali jamiyat va hokimiyat munosabatlarini badiiy talqin qilgan.

O'zbek masalnavislik an'anasi ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. T. Boboyev o'zining “Adabiyotshunoslik asoslari” darsligida o'zbek adabiyoti tarixida Yusuf Amiriy, Yaqiniy, Ahmadiy, Poshshoxo'ja, Sayido Nasafiy, Gulxaniy va Nishotiy kabi ijodkorlarning masal janrida samarali ijod qilganini qayd etadi[2]. Xususan, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari o'zbek masalchiligidagi janrning badiiy imkoniyatlari, allegorik obrazlar tizimi va didaktik mazmunini namoyon etuvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi.

O'zbek adabiyotshunosligida masal janrining nazariy jihatlari D. Quronov, Z. Mamajonov, M. Sheraliyeva, N. Hotamov, B. Sarimsoqov kabi olimlar tomonidan ham o'rganilgan.

Shu bilan birga, o'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlar poetikasi-ning qiyosiy-tipologik tadqiqi, xususan, ularning didaktik, ijtimoiy va estetik funksiyalarini qiyosiy o'rganish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi o'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlarning poetik funksiyalarini qiyosiy-tipologik asosda tahlil qilish, ularning didaktik mohiyati hamda milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy, poetik tahlil hamda germenevtik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida Ezop masallari, Jan de Lafontenning "Masallar" turkumi hamda Muhammadsharif Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari tanlandi[3].

Tahlil jarayonida allegorik obrazlarning tuzilishi, didaktik g'oyaning ifodalanish usullari, obrazlar tizimi, kompozitsion qurilish hamda badiiy xronotop elementlari o'zaro qiyoslandi. Shuningdek, masallardagi hayvonlar va qushlar obrazlarining

ramziy ma'nolari hamda ularning axloqiy-estetik vazifalari o'rganildi.

Tadqiqot natijalari

Tahlillar natijasida o'zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya poetikaning asosiy tarkibiy elementi ekanligi aniqlandi. Ezop, Lafonten va Gulxaniy asarlarida hayvonlar obrazi orqali inson xarakterining turli jihatlari ramziy tarzda ifodalanadi.

Jan de Lafonten masallarida allegoriya ko'proq ijtimoiy munosabatlar va hokimiyat tizimini tanqid qilish vositasi sifatida namoyon bo'lsa, Gulxaniy ijodida xalqona tafakkur, milliy urfodatlar va ijtimoiy tengsizlik masallarini yoritishga xizmat qiladi. Har ikki adib ijodida didaktik g'oya yetakchi o'rin egallaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida masallarda obrazlilikni ta'minlovchi asosiy vositalar sifatida allegoriya, ramziylik, kinoya va dialogik nutq muhim poetik funksiyani bajarishi aniqlandi. Badiiy xronotopning shartli xarakterga egaligi esa masal janrining universalligini ta'minlovchi omillardan biri sifatida baholandi.

O'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlarning qiyosiy tavsifi

Muallif	Asosiy allegorik obrazlar	Didaktik vazifasi
Ezop	Tulki, qarg'a, bo'ri	Axloqiy saboq berish
Jan de Lafonten	Arslon, bo'ri, tulki	Hokimiyat va jamiyat tanqidi
Muhammadsharif Gulxaniy	Boyo'g'li, Yapaloqqush va boshqa qushlar	Ijtimoiy muammolarni fosh etish

Muhokama

Olingan natijalar masal janrining umuminsoniy didaktik mohiyatga ega

ekanligini ko'rsatadi. Ezopdan boshlangan allegorik an'ana Lafonten va Gulxaniy ijodida yangi poetik mazmun bilan boyigan. Biroq har bir adabiy muhitda allegorik obrazlarning talqini milliy mentalitet, tarixiy sharoit va madaniy qadriyatlarga mos ravishda shakllangan.

Yevropa masalchiligida klassitsizm estetikasi kuchli sezilsa, o'zbek masalchiligida xalq og'zaki ijodi, maqol va matallarning ta'siri ustunlik qiladi. Shu jihatdan Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari milliy masalchilik poetikasining yuksak namunasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari masal poetikasida allegoriyaning nafaqat badiiy vosita, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkurni ifodalovchi muhim poetik mexanizm ekanligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar D.Quronov va M.Sheraliyevlarning masal janri haqidagi nazariy qarashlarini tasdiqlaydi. Shuningdek, Y.M.Meletinskiyning mifopoetik tafakkur haqidagi konsepsiyasi allegorik obrazlarning badiiy funksiyasini izohlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi[4].

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Арасту. Поэтика. –Т.: Янги аср авлоди, 2018. – Б. 25.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – Б. 512.
3. Гулханий. Зарбулмасал. – Т.: Янги нашр, 2019. – Б. 3-4.
4. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – С. 7.
5. Komilovich, R. A. (2026). NOSIR AL-MUTARRIZIYNING "RISALATUN FIN-NAHV" ASARIDA SO'Z TURKUMLARI TASNIFI VA ULURNING LINGVISTIK MEZONLARI. Innovation and development, 4(5), 339-343.
6. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. – Т.:O'zbekiston, 1997. – 416 b.
7. Султанова, С.Н. (2026). Бадий таржимага ўргатиш жараёнида чуқур методик ёндашув, тил ва маданият компетенциялари уйғунлашуви. Fan

Tadqiqot natijasida o'zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya hamda didaktik obrazlar poetikasining umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Ezop, Lafonten va Gulxaniy ijodida allegorik obrazlar orqali axloqiy-tarbiyaviy g'oyalar ifodalanganligi, masal janrining poetik yaxlitligini ta'minlovchi asosiy unsur allegoriya ekanligi asoslandi.

Shuningdek, masallarda obrazlilik, didaktik konsepsiya va badiiy xronotop o'zaro uzviy bog'liqlikda namoyon bo'lishi aniqlandi. O'zbek va Yevropa masalchiligidagi tipologik o'xshashliklar janrning umumiy poetik qonuniyatlaridan kelib chiqsa, farqli jihatlari milliy-madaniy tafakkur bilan izohlanadi. Mazkur tadqiqot natijalari masal janri poetikasini yanada chuqurroq o'rganish, xususan, zamonaviy masalchilikdagi yangi allegorik shakllarni tadqiq etish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik, masal janri poetikasi hamda oliy ta'lim muassasalarida adabiyot nazariyasi fanlarini o'qitishda ilmiy-metodik manba sifatida foydalanilishi mumkin.

- va san'at" ilmiy, o'quv-uslubiy, ma'naviy-ma'rifiy, tahliliy (elektron jurnal, № 3), 17-22.
8. Abdug'afurov A. Navoiy satirasi. – T.: Fan, 1972. – 261 b.
 9. Saparov, M. Z. Neyrolingvistik tadqiqotlarda miya faoliyati talqini va tahlilining nazariy asoslari. O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2025, [1/1/] ISSN 2181-7324. 331-bet. <https://portfolio.afu.uz/storage/documents/BJSbmYNW9/Vt407dDcvAQWnOyYr81513n5u1gZmu.pdf>
 10. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining rus-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 344 b.
 11. Izomova.M.Sh. Figurative Meanings of Words as a Source of New Computer Terminology in Modern English (2024) Journal of Humanities and Natural Sciences, 17-22.
 12. Ezop. Masallar.(Tarjimon: D.Quronov) – T.: Cho'lpon, 2001. – 64 b.
 13. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. International Journal of Political Sciences and Economics, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
 14. Газиева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. Молодой ученый, (51), 269-270.
 15. Baldick C. The Oxford Dictionary of Literary Terms. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
 16. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI), 132-134.
 17. Cuddon J.A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. – London: Penguin Books, 2013.
 18. Кодирова З.З. (2025).Влияние глобализации на региональные варианты английского языка. Журнал гуманитарных и естественных наук, 26[2],2025/10/8 119-126.
 19. Krilov I.A. Basni. – Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1984.
 20. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 12-j. Lison ut-tayr. – Toshkent: Fan, 1996. – 328 b.
 21. Oripova S.N. SHODIQL HAMRO HIKOYALARIDA RAMZIYLIK POETIKASI VA FALSAFIY-ESTETIK TALQIN Ta'lim falsafasida tarixiylik va zamonaviylik tendensiyalari: ta'lim, bilim, metodlar 20.05.2026, 463-469
 22. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.

23. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
24. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
25. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.